

Секцыя 5

БЕЛАРУСКАЯ КЛАСІКА Ў СУСВЕТНЫМ КАНТЭКСЦЕ

Вольга Гронская (Мінск, Беларусь)

ДВА ВЕРШЫ ЯНКІ КУПАЛЫ Ў ПЕРАКЛАДЗЕ ФЕРДЫНАНДА НОЙРАЙТЭРА

Не падлягае сумневу той факт, што творчасць Янкі Купалы выйшла далёка за межы нашай краіны і вядомая ва ўсім свеце. Перакладаўся Купала і на нямецкую мову. І адным з тых, хто пазнаёміў нямецкіх чытачоў з творчасцю беларускага песняра, быў аўстрыйскі перакладчык, актыўны папулярызатар беларускай культуры Фердынанд Нойрайтэр (*Ferdinand Neureiter*, 1928–2007).

У 1983 годзе вершы Я. Купалы былі ўключаныя ў падрыхтаваны Ф. Нойрайтэрам дапаможнік для нямецкамоўных студэнтаў «Беларуская анталогія: Хрэстаматыя па беларускай літаратуры (з нямецкімі перакладамі)» [1]. А ў 2002 г. вершы Купалы ў перакладзе Ф. Нойрайтэра былі апублікаваныя на старонках беластоцкага выдання «Год беларускі – Annus Albaruthenicus» [2]. Звернемся да двух з іх: «Заклятая кветка» і «А хто там ідзе?». Менавіта гэтыя пераклады падаюцца найбольш цікавымі для аналізу.

У «Заклятай кветцы» Купала надае пошуку папараць-кветкі характар свяшчэннага дзеяння. «Кветка – такая ж недасягальная, як сонца, бо яна ж – чорнае, начное сонца, якое раз у год выходзіць на паверхню ў выглядзе кветкі (сонца спрадвек і маюць падобным да кветкі – так званыя салярныя знакі, акрамя таго, сонца – жыццёвая сіла для расліны), адначасова сімвалізуючы цэнтр зямлі і збег часоў, бо кветка расцвітае не проста раз на год, а ўсяго толькі ў кароткі прамежак часу, які аддзяляе адну зорку ад другой, вячэрнюю ад ранішняй» [6, 261].

*Чуць толькі купальскае свята
Набліжыцца з ночкай сваей,
Як папараць кветкай заклатай
Чаруе няшчасных людзей...*

*З надзеяй, і верай, і сілай
Зусюль, куды б дзе ні зірнуць,*

*Праз высі, даліны, магілы
Па кветку бягуць і бягуць!*

Але разам з тым сімвалічнае нападзенне вобраза кветкі ў гэтым вершы мае і іншыя сэнсавыя адценні. Відавочна, гэты вобраз уключаны не толькі ва ўсюсветную парадыгму стасункаў чалавека і прыроды, але і ў парадыгму нацыянальную. Кветка можа быць прачытана як недасягальная свабода, «беларускасць», радзіма, якую пастаянна шукаў Купала ў сваіх вершах. Насамрэч, шматлікія даследчыкі гавораць пра трагізм светаадчування Янкі Купалы і тлумачаць яго не толькі горкім усведамленнем лёсу сваёй радзімы і народа, але і асабістай адсутнасцю прытулку, «беспрытульнасцю», калі адзінай каштоўнасцю становіцца ідэя «радзімы», «дома», які і шукае паэт. І ў дадзеным выпадку такім «домам» робіцца частка прыроды. Персаніфікацыя радзімы супадае з рэпрэзентацыяй сакральнага цэнтру свету.

Падаецца верагодным, што Ф. Нойрайтэр абраў менавіта гэты верш для перакладу з прычыны яго пэўнай экзатычнасці для нямецкага чытача. Так, існуе адпаведнае нашаму Купаллю нямецкае свята – *Johannisnacht*, але яно звязана з некалькі іншымі вераваннямі, да таго ж пошук папараць-кветкі застаецца балцкай і славянскай традыцыяй, малавядомай у Германіі. Магчыма, менавіта гэты экзатычны вобраз «папараць-кветкі» ў нямецкамоўным тэксце мусіць увасабляць таямніцы беларускага (славянскага) свету. Але нягледзячы на гэта ў перакладзе на нямецкую мову купалаўскі верш непазбежна «анямечыўся», хоць і пераствораны вельмі дакладна і застаўся блізкім да арыгіналу.

У першую чаргу звяртае на сябе ўвагу тое, што перакладчык змяніў памер радка і рытм усяго верша. Вось, да прыкладу, як гучаць па-нямецку прыведзеныя вышэй дзве першыя страфы:

*Senkt sich nur auf die Erde nieder
die festliche Johannisnacht,
bringt Farnkrauts Zauberblüte wieder
das arme Volk in seine Macht.*

*Voll Hoffnung, Glaube und Vertrauen
läuft alle Welt, soweit man blickt,
durch Täler, Berge, Wald und Auen
nach dieser Blüte wie verzückt. [2, 123]*

(Адваротны падрадкавы пераклад: *Але як толькі на зямлю спускаецца святочная купальская ноч, чароўная папараць кветка бярэ пад сваю ўладу бедны народ. З надзеяй, верай і даверам бяжыць увесь свет, колькі можна бачыць, праз даліны, горы, лес і лугі ў захапленні за гэтай кветкай*).

У выніку тое, што ў Купалы гучала хутчэй як песня, у Нойрайтэра робіцца больш падобным да балады, а калі ўлічваць не толькі рытміку верша, але і ягоны змест, то перад намі відавочна балада з часоў нямецкага рамантызму. Вобразнасць купалаўскага верша толькі спрыяе гэтаму збліжэнню: тут і «сава няе песню разлукі» (у перакладзе радок яшчэ больш адпавядае рамантычнай традыцыі: «*Die Eule krächzt von Tod und Ende*» – «сава крэхча пра скон і смерць»), і «крыламі кажан шапаціць» («*die Flügel schlägt die Fledermaus*»), і апісваецца мгла, што паглынае купальскую ноч і так і не знойдзеную кветку. І было б неправільным лічыць гэта заганай перакладу. Наадварот, падаецца, што такое збліжэнне нямецкамоўнага варыянта з рамантычнай традыцыяй ўдала адцяняе стылістыку беларускага арыгіналу і падкрэслівае блізкасць Купалы з паэтыкай неарамантызму.

Пераклад у нейкай ступені ўзмацняе і сакральна-патрыятычны сэнс гэтага верша. У Купалы «папараць-кветкай заклятай // чаруе няшчасных людзей», якія «зусюль (...) па кветку бягуць і бягуць». У Нойратэра «чароўная папараць кветка бярэ пад сваю ўладу бедны народ», і «ўвесць свет бяжыць» за гэтай кветкай. Здавалася б, розніца невялікая, але ўключанасць верша ў нацыянальную парадыгму паглыбляецца.

«А хто там ідзе?» – праграмны верш, выдадзены ў 1982 годзе нават асобнай кнігай, што ўтрымлівала пераклад твора на восемдзесят адну мову свету [4]. Пры гэтым неабходна заўважыць, што Ф. Нойрайтэр – не першы з нямецкіх перакладчыкаў, які ўзяўся за гэты верш. І ў пачатку ХХ стагоддзя, і пасля другой сусветнай вайны купалаўскі твор некалькі разоў пераствараўся на нямецкай мове (варта згадаць пераклады, зробленыя Р. Абіхтам, І. Варкенцінам і інш.). Пераклад Ф. Нойрайтэра мае ў параўнанні з ранейшымі як свае мінусы, так і свае плюсы.

Пачнем з таго, што «А хто там ідзе?» – верш на самой справе унікальны. Ён напісаны лагаэдам, калі выкарыстоўваюцца дзве сістэмы вершаскладання – сілабічная і сілабатанічная. Кожны радок мае свой рытм, а ў сістэме атрымліваецца рытм ідучага натоўпу. Да таго ж «А хто там ідзе?» напісаны па законах старажытнагрэчаскай драмы: у форме дыялога, калі разгорнутыя пытанні змяняюцца кароткімі адказамі.

Нагадаем пачатак верша:

*А хто там ідзе, а хто там ідзе
У агромністай такой грамадзе?
— Беларусы.
А што яны нясуць на худых плячах,
На руках у крыві, на нагах у лапцях?
— Сваю крыўду.*

Вось як гучаць гэтыя радкі ў перакладзе Ф.Нойрайтэра:

*Wer zieht da einher, wer zieht da einher
in Scharen so zahlreich wie Sand am Meer?
Die Weißrussen.
Was tragen die Armen für ein Last
auf blutigen Händen, in Schuhen aus Bast?
Schweres Unrecht. [2, 125]*

(Адваротны падрадкавы пераклад: *Хто там крочыць, хто там крочыць натоўпамі, незлічонымі, як пясок на моры? Беларусы. Што за цяжар нясуць бедалагі ў скрываўленых руках, на чаравіках з лыка? Цяжкую несправядлівасць*).

Супастаўленне першых строф робіць відавочным, што Ф. Нойрайтэр імкнуўся пры перакладзе захаваць форму твора. Ён строга прытрымліваўся структуры арыгінала, яго рытму, рыфмы, надаючы важнае значэнне і дакладнай перадачы зместу. І ў гэтым пераклад Ф. Нойрайтэра блізкі да перакладу, зробленага яшчэ ў 1919 г. Р. Абіхтам [3]. Як адзначае Ул. Сакалоўскі ў артыкуле, прысвечаным Р. Абіхту, многія перакладчыкі, у тым ліку і І. Варкенцін, ішлі іншым шляхам, спрашчаючы форму купалаўскага верша і не зусім дакладна перадаючы змест, абапіраючыся на рускае перастварэнне гэтага твора, зробленае М. Горкім [5]. З улікам гэтага пераклады Ф. Нойрайтэра і Р. Абіхта відавочна адрозніваюцца ад іншых у лепшы бок.

Калі ж параўноваўць гэтыя два пераклады паміж сабой, бачна, што версія Р. Абіхта больш дакладна, амаль літаральна перадае купалаўскія радкі. Да прыкладу, другая страфа верша гучыць так:

*Und was denn bringen sie auf dem Arm voll Blut,
auf den Schultern so dürr, ihren Fuss bastbeschuh?
Ihr Ungemach. [3, 136]*

(Адваротны падрадкавы пераклад: *А што нясуць яны ў скрываўленых руках, на плячах такіх худых, на сваіх нагах, абутых у лапці? Сваё гора*).

Абіхт цалкам захоўвае ёмістыя купалаўскія дэталі: «на худых плячах», «на руках у крыві», «на нагах у лапцях», ды і яго «*Ungemach*» (*гора, крывіда*) больш дакладна адпавядае прыведзенаму вышэй радку арыгінала, чым выраз «*Schweres Unrecht*» (*цяжкая несправядлівасць*), выкарыстаны Нойрайтэрам. У выніку можна сказаць, што Абіхт быў строга патрабавальным да перадачы зместу арыгінальнага тэкста, і гэтыя робіць ягоны пераклад літаральным і дакладным.

Аднак пераклад Ф. Нойрайтэра выігрывае ў іншым. І найвялікшая яго ўдача – абсалютная перадача ўнікальнасці формы купалаўскага верша пры захаванні адэкватнасці сэнсу. Сапраўды, нават калі

Нойрайтэр выкарыстоўвае не ўсе купалаўскія вобразы і дэталі, яго пераклад робіць тое самае эмацыянальнае ўздзеянне на чытача, што і арыгінальны тэкст. Менавіта гэты перакладчык максімальна здолеў захаваць рытміку арыгіналу, і нямецкія радкі гэтаксама перадаюць рытм ідучага натоўпу, як і беларускія. Пры гэтым змест, нават з улікам невялікіх недакладнасцяў, таксама перадаецца цалкам адэкватна.

У цэлым варта адзначыць, што пераклады, зробленыя Ф. Нойрайтэрам, сапраўды вартыя таго, каб стаць мастацкай з’явай нямецкай літаратуры. Вядома, успрыняцце мастацкага твора ў іншамоўным асяроддзі залежыць ад многіх прычын – перш за ўсё ад мастацкіх і ідэйных якасцей самога твора, але перакладчыку ў гэтым працэсе належыць першаступенная роля. І Фердынанд Нойратэр з ёй выдатна справіўся.

Літаратура:

1. Kupala J. Der Bauer; Wer geht denn dort?; Das heimische Wort; Die verwunschene Blüte; Aus dem (geheimsten) Winkel meiner Wünsche; Der Frühling kommt noch; Wenn ich durch das Feld gehe ...; Am Fluß blühte in friedlicher Ruhe; Bienen; Als im Wald erblühten ...; Das zerstörte Nest (Auszug). / J. Kupala; Übers. Ferdinand Neureiter // *Weissrussische Anthologie*. – München: Sagner, 1983. – S. 52-66.
2. Kupala, J. Die verwunschene Blüte; Der Bauer; Wer zieht da einher. / J. Kupala; Übers. Ferdinand Neureiter. // *Annus Albaruthenicus*. – 2002. – №3. – S. 123-125.
3. Kupala J. Weißruthenisches Nationallied (Wer kommt dort heran ...); Muttersprache. / J. Kupala; Übers. Rudolf Abicht. // *Weißruthenien. Land, Bewohner, Geschichte, Volkswirtschaft, Kultur, Dichtung*. / W.Jäger. – Berlin, 1919. – S. 136-140.
4. Купала Я. А хто там ідзе? / Я.Купала. – Мінск: Маст. літ-ра, 1982 – 159 с.
5. Сакалоўскі Ул. Абіхт – перакладчык з беларускай мовы / Ул. Сакалоўскі // Архіў Ул.Сакалоўскага [Электронны рэсурс] – Рэжым доступу: <https://sites.google.com/site/belhistite/Home/publicacii/r-abiht-perakladcyk-z-belaruskaj-movy>. – Дата доступу: 23.06.2012.
6. Шамякіна Т.І. Міфалогія і беларуская літаратура. / Т.І. Шамякіна. – Мінск: Маст.літ-ра, 2008. – 285 с.